

УДК 655.42

Я. А. Якубенко*Київський національний університет культури і мистецтв***КНИГА В СТРУКТУРІ СОЦІОКОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Висвітлюється книжкова комунікація, яка є рушійною силою цивілізаційного процесу, впливовим чинником соціального, політичного, економічного, духовного і технічного розвитку інформаційного суспільства та суспільства знань.

Книга, соціальні комунікації, комунікативна культура, книжкова комунікація, споживачі

За свою давню історію книжкова комунікація сформувалась як система інституцій, що відповідають за створення і поширення суспільно значущої інформації в часі та просторі. Однією зі складових процесу соціальної комунікації є книга, що виступає, з одного боку, соціально значущим носієм даних про осіб, предмети, факти, події та процеси, які відбуваються в суспільстві, а з другого, – засобом передачі цієї інформації до певних соціальних груп, зацікавлених в її отриманні. Книга відіграє роль посередника. Передаючи певну інформацію соціальним групам та окремим індивідам, вона виконує важливу регулятивну функцію, оскільки члени суспільства під впливом отриманої інформації регулюють власні практики, а інколи і практики інших (у випадку наявності влади або інших соціально значущих ресурсів). Після опрацювання необхідної інформації в соціальних авторів виникає потреба в новій інформації на сторінках нових книг, яка задовольняється через випуск нових видань. Таким чином, відбувається процес безперервної комунікації. Причому замовниками можуть виступати у даному разі як індивідуальні, так і колективні суб'єкти соціальної дії, як окремі особи, так і установи й організації.

Що стосується ціннісних орієнтирів у визначенні соціальної ролі книги, то мова насамперед повинна йти про ті її специфічні функції, які формуються в міру того, як у процесі розвитку суспільства виникає потреба у вирішенні певних завдань, спрямованих на вдосконалення соціальної діяльності.

Ціннісний підхід у визначенні соціальної ролі книги пов'язаний з цілим рядом різних проблем. З одного боку, у філософському сенсі він обумовлений існуванням матеріального виробництва як єдності двох підсистем – виробництва матеріальних благ і виробництва певного соціального типу особистості. З огляду на це поняття оцінка знаходиться на рівні теорії свідомого відображення в руслі філософсько-соціологічного напрямку. З іншого боку, є ціннісні орієнтири науки, критерієм яких служить об'єктивність одержуваного знання, й особистісні оцінки людей, що перебувають у складних взаємозв'язках у процесі соціальної діяльності, критерієм котрих виступає індивідуальний досвід.

Культура ХХІ ст. отримала від попередніх періодів цілком сформований книжковий дискурс, який у повному сенсі являє собою особливе смисло-

ве поле, що має до того ж і матеріальну форму втілення. Цей дискурс цілком відповідає тим мега-структурам, до яких тяжіє сучасна культурна комунікація. Слід зазначити, що прологом до таких смислових просторів є книжкові зібрання, бібліотеки та культурні артефакти. Книжкове зібрання – це, по суті, якийсь мета-текст, що представлений у конкретних книжкових формах і розкриває нові смисли. Осягнути сенс та інтерпретувати зміст книги людині вдається часом не в момент читання, при безпосередньому спілкуванні з книгою, а через певний часовий проміжок [7, с. 52].

Включеність книжкового тексту в систему комунікаційних відношень призводить до того, що інтерпретація книги часто перестає бути індивідуальною і набуває соціокомунікативного характеру. При індивідуальному спілкуванні з книгою читач відчуває вплив змістовного поля, створеного всією системою сучасної комунікації. Цей вплив не лишає людину можливостей зрозуміти закладений у книгу зміст, але його не можна зовсім ігнорувати.

У сучасній культурній комунікації особливе значення має термін «масова». Мас-медія, масова культура... Без них неможливо уявити сучасний світ. Книга, з одного боку, традиційно протистоїть процесам масовизації культури. Книга була елементом побуту індивідуальності та частиною її приватного життя, внутрішнього світу душі. Нині, у результаті розвитку індивідуалістичної цивілізації, сталося злиття: комунікація всіх з усіма по радіо, теле-, через комп'ютери в Інтернеті, світова проникність всіх усіма [3, с. 20]. Це передусім спрямовано на людську індивідуальність. Водночас книга і книжковий світ відчувають на собі вплив масових комунікаційних структур, що проявляються, наприклад, у розповсюдженні масової книги, яка характеризує сьогднішній день. Це пов'язано з економічними механізмами й особливим значенням, притаманним сучасній культурі, модою як явища, що впливає на формування суспільної думки, смаків і переваг [7, с. 55].

Отже, книгу можна визначити елементом інформаційної сфери життя суспільства, що виконує при цьому низку значущих соціальних функцій (однією з головних серед яких є інформаційна). Їх належне виконання потребує, з одного боку, інституціоналізації процесу книговидання через створення відповідних організаційних структур (видавництва і розповсюджувальних мереж), а з другого, – створення державою відповідних умов для розвитку даної галузі.

Книжкова комунікація завжди сприймалась як вагомий чинник цивілізаційного прогресу, духовного й інтелектуального розвитку суспільства. В умовах збільшення обсягу інформації книжковій комунікації все важче долати технічні бар'єри на шляху руху від автора до читача. Поширення ж нових засобів комунікації сприяло подоланню цих перешкод, однак створило технологічну загрозу книжковій комунікації в трансляції основних смислів.

Водночас слід зважати на те, що книжкова комунікація є унікальною підсистемою соціальних комунікацій, яка здійснює селекційний відбір інформації за ціннісними ознаками, а тому подолання технічних, соціальних і психологічних бар'єрів на шляху від автора до читача можливе лише за умов взаємодії та

взаємовпливу книжкової й електронної комунікацій. Вирішення цієї проблеми передбачає розроблення концептуальних засад функціонування і розвитку системи книжкової комунікації та визначення її перспектив в умовах розгортання електронного комунікаційного простору.

Однак можна констатувати, що й на сьогодні немає цілісного дослідження книжкової комунікації в системній єдності всіх її елементів і підсистем. Проведення такого дослідження має важливе соціальне й професійне значення, оскільки створює теоретичне підґрунтя для успішного розвитку та інтеграції книжкової комунікації як унікальної системи, що забезпечує суспільство надійною, достовірною і перевіреною інформацією, в якісно нове комунікаційне середовище.

Сформована впродовж кількох тисячоліть книжкова комунікація була й залишається могутньою рушійною силою цивілізаційного процесу, впливовим чинником соціального, політичного, економічного, духовного і технічного розвитку інформаційного суспільства та суспільства знань. Незважаючи на конкуренцію з іншими комунікативними засобами, книга продовжує викликати довіру суспільства як найнадійніший засіб передачі верифікованої інформації, відповідальність за яку несуть як автор, так і всі комунікативні посередники, представлені інституціями книговидавництва, книгорозповсюдження й книгозберігання, що здійснюють селекцію видань за їх змістовними та якісними ознаками комунікації як самобутньої підсистеми соціальної комунікації.

Сучасна система комунікації привчає людину з раннього віку до «готового продукту» – думки, інформації, ідеології й до готового сенсу. Ще раз хочеться підкреслити, що книга багато в чому протистоїть процесам масовості в культурі, і в цьому її особливе значення не тільки для культури загалом, але й для окремої особистості. Необхідність докладати інтелектуальні зусилля в процесі спілкування з книгою дозволяє людині не тільки розширити свої уявлення про світ, але й є важливим інструментом у пізнанні самого себе, розвитку самосвідомості особистості, а значить, сприяє стійкості останньої. Як би не мінялися форми комунікації, людина читає книгу індивідуально. Рівень розуміння книжкового тексту пов'язаний з включенням сенсу в інтелектуальний простір особистості. Смісловий зміст може бути прийнятий або не прийнятий у цей простір, людина може отримати нову інформацію або змінити точку зору на світ (нехай навіть у незначних аспектах), а може лише зміцнитись у власній позиції. Так чи інакше це безпосередньо пов'язано з процесом внутрішнього розвитку. Можливо, саме тому ні в одній іншій комунікаційній системі ми не стикаємося з такою формою, яка носила б назву інтелектуальної [7, с.56].

Спілкування за допомогою книги може здійснюватись і на міжособистісному рівні, і між соціальними групами й шарами. І це закономірно, адже книга є засобом формування міжгрупової єдності і внутрішньогрупового спілкування. Тому вона найчастіше є виразницею не тільки особистої думки, а й групової ідеї. Ідею не можна назвати інформацією в чистому вигляді, як і книжковий текст не можна вважати твором тільки автора. Як будь-яка структурна єдність,

текст формується за власними законами, що відображає специфіку культурного середовища. Не випадково перетворення ідеї в книгу і подальше життя останньої залежать не тільки від соціальної цінності ідеї, але й від її ставлення до інших ідей. Значення тієї чи іншої книги, її «визнання» часто залежать від відповідної розстановки суспільних сил. Хоча трапляється, що саме ідея, закладена в книзі, служить поштовхом до утворення нової соціальної спільноти.

Особливе значення має функціонування книги і спілкування з приводу закладених у ній ідей і думок для наукової спільноти та творчої інтелігенції. Поява книги, включення її в науковий ужиток та позитивна оцінка – це фіксований етап у розвитку наукової думки. Ідеї, смисли, закріплені в книзі, відчужуються від автора і продовжують жити самостійним життям. Зберігає своє значення і наукова періодика як форма обміну думками та ідеями. Це зовсім не означає, що інші засоби комунікації тут не задіяні, але все ж варто ще раз підкреслити важливість, яку в даному випадку має книга. Книга була першою сходинкою у створенні духовної єдності між людьми, розділеними просторово-часовими параметрами.

Щодо сучасних засобів комунікації, то, як показують дослідження, їх вплив часто схожий на наркотичний, людина деколи повністю втрачає відчуття тієї межі, яка відділяє реальну дійсність від електронної. Це пов'язано з наочно-образним характером сучасної комунікативної мови. До того ж засоби масової комунікації найчастіше актуалізують ті пласти психіки, які раніше становили інтимну сторону людського існування або ж «вирішувалися» в період свят, культових дійств тощо (передусім стосується сексу і насильства). Це багаторазово підсилює вплив зовнішньої інформації на людину, до якого психіка багатьох людей виявляється просто непідготовленою [7, с. 58].

Є ще один істотний аспект, який дозволяє книзі протягом століть функціонувати в культурі. У даному випадку можна говорити про те, що книга не тільки елемент сучасної культурної комунікації, але й основа наступності культури. Це пов'язано з архетипною природою книги. Дійсно, книга – це не тільки артефакт, конкретний предмет культури, а ще й архетип, якийсь структурований образ, що проходить крізь століття людської культури. Ймовірно, з цим пов'язана і та довіра, яку людина відчуває до книги. У цьому сенсі можна говорити про книгу як джерело Знання, Істини і Мудрості, які цілком не дані жодній людині, але представлені людству у вигляді духовного простору.

На сучасному етапі теоретичного осмислення книжкової комунікації спостерігається унікальність книги як засобу комунікації, що полягає насамперед у її соціально-функціональному призначенні й зумовлює необхідність теоретичного виокремлення книжкової тенденції та органічного поєднання книгознавчого, інформаційного і комунікативного підходів, що сприяє науковому осягненню її системних зв'язків як чинника перспективного розвитку книжкової комунікації: з одного боку, як унікальної, самобутньої і самодостатньої системи, а з другого, — як базової, головної підсистеми сучасної системи соціальних комунікацій.

Оснoву дослідження книжкової комунікації склала можливість розглянути книгу і книжкову справу в ширшому — соціально-комунікативному контексті — як базову підсистему системи соціальної комунікації.

Факторами вдосконалення комунікативних можливостей книги стають: винайдення найекономічнішого й найеластичнішого матеріалу для виготовлення книг та найзручнішої їх форми; усвідомлення ролі формату; розвиток мистецтва художнього оформлення; еволюція систем письма та шрифтів; формування зручної структури й апарату книги; розвиток засобів тиражування і розповсюдження. Отже, створена як засіб екстеріоризації думки, за свою багатотисячлітню історію книга набула досконалої форми для людського спілкування, здатна подолати часово-просторові бар'єри. З роками її форма пристосовується до змісту, зростається з ним, а тому поширеним є погляд на книгу як на цілісність, в якій неможливо відділити речову основу, зовнішній вигляд і структуру від змісту.

Визначення перспектив розвитку комунікаційного простору та місця в ньому книжкової комунікації за допомогою методів наукового прогнозування дозволили дійти висновку, що сучасні тенденції в традиційному та електронному книговидаванні свідчать про їх паралельний взаємопов'язаний розвиток.

Друкована книга співіснуватиме з електронними виданнями, оскільки це різні за своєю природою засоби комунікації.

Вплив інформаційно-комунікативних структур приводить до змін змістовної сторони книжкового тексту, особливо в художній літературі. У результаті стирається уява про книжну чи некнижну мову, про структуру книжкового тексту. Ця тенденція пов'язана з прагненням не відставати від процесу масовості, характерного сучасній культурі. Але по відношенню до сучасної книжкової культури загалом, її не можна назвати визначальною. Це ще раз свідчить про зв'язки, які є в середині сучасних комунікаційних структур [7, с. 58].

Дослідження еволюції розвитку книжкової комунікації показало її здатність до трансформації у відповідь на ті виклики, що відбувалися в комунікативній культурі. Певний тип комунікативної культури обумовив виникнення відповідних моделей письма читання, які, в свою чергу, впливали на формування структури книги, тобто книжкова комунікація завжди була динамічною структурою, відкритою до змін під впливом зовнішніх факторів. Концептуальна модель подальшого розвитку книжкової комунікації передбачає досягнення доступності будь-якого видання в необхідному місці, у найкоротший термін, у тій формі, друкованій або електронній, яку бажає отримати користувач.

1.Афонін О. В. Українська книга в контексті світового книговидавання / О. В. Афонін, М. І. Сенченко. – К. : Книжкова палата України, 2009. – 277 с. 2. Афонін О. В. Національна книга. Стан, причини, наслідки, перспективи / О. В. Афонін // Вісник Книжкової палати. – 2000. – № 2. – С. 13–15. 3. Гачев Г. Д. Соблазн книги / Г.Д. Гачев // Книга в пространстве культуры. – М. : Азбука, 2000. – 464 с. 4. Грет Г. П. Стан книгорозповсюдження в Україні: законодавчо-організаційний аспект / Г. П. Грет // Світ соціальних комунікацій. – 2011. – Т.2. – С. 23–26. 5. Грет Г. П. Современное состояние книгораспространения в Украине : организационный аспект

/ Г. П. Грет // Книжная торговля : прошлое, настоящее и будущее : мат. науч.-практ. конф., 12 нояб. 2010 г. – М., 2010. – С. 47–50. 6. Грет Г. П. Книжкова торгівля як соціокультурний чинник розвитку читання складової індустрії вільного часу / Г. П. Грет // Вісник Книжкової палати України. – 2009. – №4. – С.16–18. 7. Григорьянц Е. И. Книга в контексте современной культурной коммуникации / Е. И. Григорьянц // Книга. Исследования и материалы. – 2004. – Вып. 82. – С. 51–59.

КНИГА В СТРУКТУРЕ СОЦИОКОММУНИКАТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Освещается книжная коммуникация, являющаяся движущей силой цивилизационного процесса, влиятельным фактором социального, политического, экономического, духовного и технического развития информационного общества и общества знаний.

BOOK WITHIN SOCIOCOMMUNICATIVE ACTIVITIES

Book covers communication which is the driving force of civilization, a significant factor in social, political, economic, spiritual, technological development of information society and knowledge society.

Стаття надійшла 13.06.2013